

sen, Baranyi professzor hisz „a Kárpát-medencei transznacionális makro regionális gazdasági tér létrejöttének a lehetősége” gondolatkerben.

És ezzel – ki kell mondani – a COMPENDIUM kilépett a könyvtárak polcairól a mindennapi élet, a mai Kárpát-medence és az európai valóság terepére.

Arra a térre, ahol, mint korábban említettük, utunkban-keltünkben média-guruk orákulumai vonják uralmuk alá a gyanútlan időset és fiatalat. Ahol egyre kisebb területre korlátozott tudás és tapasztalás alá-cába burkolózva élünk. Oda, ahol ellenpróba és kritika nélkül, csaknem lelki és szellemi pőrevédtelességben szívjuk magunkba a

soha nem tapasztalt sebességgel változó percvilág másodperc-életű üzeneteit. Bízva abban, hogy az új időkben a halványuló múlt homályából határon innen és túl ma még fel-felbukkanó kincseink tovább élnek, és a sok bajjal-gonddal küzdő, mégis értékteremtésre, alkotásra született hétköznapi, 21. századi emberek végre összefognak.

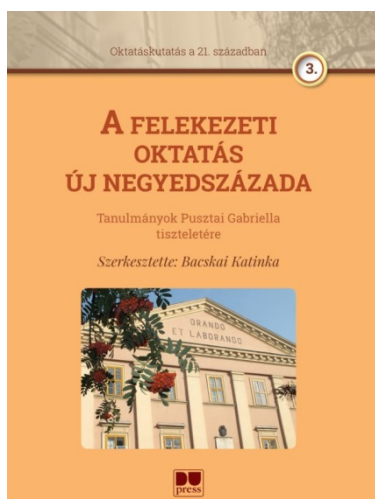
Baranyi Béla COMPENDIUM című könyve hasznos és élvezetes útmutató, alapmű ehhez a reményhez. Őszintén ajánlom a tudásban gyarapodásra váró, értékre és morálra fogékony olvasóinknak.

Fári Miklós Gábor

kertészmérnök, biológus,
egyetemi tanár, Debreceni Egyetem

**A felekezeti oktatás új negyedszázada
Tanulmányok Pusztai Gabriella tiszteletére
Szerkesztette: Bacskai Katinka.**

Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2017. 278 oldal

Az ünnepelt. Pusztai Gabriella a Debreceni Egyetem Nevelés- és Művelődéstudományi Intézete egyetemi tanára, intézetigazgatója, az egyetem Humántudományok Doktori Iskolájának vezetője, egy, az ún. rendszerváltást követően újból időszerűvé vált oktatáspolitikai és nevelésméleti témakör kiváló, nemzetközileg elismert kutatója. Egyebek között az újjászerveződő egyházi iskolák helyéről és szerepéről, a vallásosság és az alsó-, közép- és felsőfokú oktatás viszonyáról publikált számos könyvet és tanul-

mányt. A doktori adatbázis (2017 december közepén) 218 tudományos és felsőoktatási közleményt tüntet fel a neve alatt. Jelentékeny teljesítményéről, széles körű hazai és külföldi elfogadottságáról talán még látványosabban tanúskodik a több mint ezer (szám szerint 1113) független idézettség (hivatkozás). A PhD fokozatot 2002-ben, az MTA Doktora (neveléstudományok) címet 2013-ban szerezte meg. A tiszteletére nemrég kiadott kötet előszavában Kozma Tamás emeritus professzor írt róla egy igen érdekes, elgondolkodtató életrajzi esszét: *A láthatatlan kéztől a látható kezekig. Egy kutatás pályája*. Nevének említése nélkül, ám a fontosabb műveit megemlítve vázolja fel a kutatói pályaképet, amely az anonimitás révén az általánosság szintjére emelkedik, azaz a magyarországi tudósi karrier lehetséges példáját mutatja meg.

Az ünneplők. A kiadvány szerkesztője és közreműködői az ünneptelt munkatársai és tanítványai, illetve azok a személyek, akikre kutatásaik során az ő munkássága, szemlélete hatott. A szerzők száma 22, közülük tizenkettő nő, tíz férfi. (Nevüket, státusukat, e-mail-címeiket a könyv végén felsorolják.) Nyolcan doktorjelöltek, e kis csoport fele a Debreceni Egyetem Pusztai Gabriella által vezetett Nevelés- és Művelődéstudományi doktori programjának hallgatója. Az univerzitás más karairól, tanszékeiről (Egészségügyi Kar, Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési, vala-

mint Szociológia és Szociálpolitikai Tanszék) szintén vannak oktatók, mint ahogy jó néhány további magyarországi egyetemről és főiskoláról (Simmelweis Egyetem, Budapesti Corvinus Egyetem, Pécsi Tudományegyetem, innen hárman is), köztük felekezeti intézményekről (Evangélikus Hittudományi Egyetem, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola). Különleges szereplő a Pannonhalmi Főapát-ság szociológus szerzetese és az óvodapedagógus nő (munkahelye nincs feltüntetve). Nemzetközivé tágult a kör egy angol és egy holland (aki közben meghalt), továbbá egy romániai magyar kutató (a Babes-Bolyai Egyetem szatmárnémeti kihelyezett tagozatáról) bevonásával. A kötetben tizenhét tanulmány kapott helyet (plusz az előszóban olvasható esszé), néhány írás másodközlésként. Mindegyik elején van egy rövid tartalmi kivonat, amelyeket a kötet végén *Abstracts* címen angol fordításban megismételnek. A szerzők gyakran hivatkoznak Pusztai Gabriella műveire, részben szöveg közben, részben az irodalomjegyzékekben; az utóbbiakban – ha jól számoltam – szerzőként 32, társszerzőként 9, kötet szerkesztőként 8 alkalommal utalnak rá. Itt is megfigyelhető, hogy általában, mint mesterükre tekintenek a professzornőre.

A tartalom. A könyv szerkesztője, Bacskai Katinka, a Debreceni Egyetem Nevelés- és Művelődéstudományi Intézetének tanársegéde a közel másfél tucatnyi közleményt

tematikus tagolásban csoportosította. Három nagyobb egységet (tartalmi blokkot) alakított ki, mégpedig aszerint, hogy az ünnepeket a felekezeti iskolákkal és a vallásos neveléssel kapcsolatos kutatásai milyen ágakra bonthatók. A kötet alapvető szerkezeti váza a következő: Rendszerré szerveződés (itt két történeti visszapillantás is olvasható); Iskolaválasztás, eredményesség, pedagógusok; Vallási szocializáció. Az elsőben és a harmadikban hat, a másodikban öt tanulmány kapott helyet. Bár a vizsgálódások nagyobbik hányada a mai országhatárokon belül mozog, néhányan a Kárpát-medence többi magyarlakta területeire is figyelnek, sőt van, aki a délkelet-európai régióra tekint. Az utóbbi a Gülen-mozgalom oktatáspolitikai vetületének szemügyre vételével – valószínűleg a szerző eredeti szándéka ellenére – a törökországi belső válság miatt súlyos politikai kérdést is érint. Két közlemény (a reformáció ötszázadik évfordulója kapcsán kiemelkedően aktuális Luther-dolgozat, valamint az angol és a holland kutató európai uniós elemzése) össz-európai nézőpontot is érvényesít. Már megközelítésben figyelemre méltó, hogy a Debreceni Egyetem vonzáskörében ténykedő neveléstudományi kutatók milyen sok vallásfelekezet kérdéseivel foglalkoznak. Egyaránt szó esik a római és a görögkatolikus, a református, az evangélikus, a görögkeleti (vagy ortodox) és – éppen a Gülen-féle irányzat kapcsán – az iszlám egyházzól.

A tanulmányok. Noha a tárgyalt téma eléggé körülhatárolt, a kötet tartalmilag meglepően sokszínű és összetett. A szerkesztő által kialakított sorrendben haladva érdemes röviden ismertetni – amennyiben ez a címből nem derül ki – az egyes dolgozatok mondanivalóját és főbb megállapításait. Időrendileg is első helyre sorolandó Kodácsy-Simon Eszter értekezése: *A szabadság és felelősség néhány vonása az oktatásban Luther Márton írásain keresztül*. Huszadik és huszonegyedik századi hazai koncepciókat méltat Verdes Miklós, aki *Nevelési értékek vizsgálatának lehetőségei a felekezeti iskolák pedagógiai programjában* címmel a most működő szerzetes rendek iskoláinak közös pedagógiai elemeit táblázatosan is bemutatja. M. Császár Zsuzsa négy aprófalvas megyében (Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar és Baranya) készített felmérés adatait és tanulságait összegzi *Református felekezeti oktatás, különös tekintettel az ország hátrányos térségeire* címmel. Négy kutató (Hideg Gabriella, Jankó Krisztina, Kozma Tamás és Oláh Ildikó) közös munkája az *Ökumenikus iskolák. Egy elfeledett civil kezdeményezés* című írás; ők a rendszerváltás körüli években (1988–1994) kibontakozó, a társadalmasítás és az iskolai autonómia esélyét kínáló kísérlet kezdeti eredményeiről és felmorzsolódásáról értekeztek. A román állam maradéktalan, feszes fenntartói és az ottani római katolikus egyház kezelői szerepének

sajátos, az itthoni lakosság előtt alig ismert viszonyát érzékelteti Frigy Szabolcs (ő a szatmárnémeti egyetemi oktató) *Az egyház és az állam közötti protokollszerződés a felekezeti oktatás rendezésére Romániában* címmel. Alighanem sokakat meglep, hogy a Fekete József által bemutatott mozgalom – *A Gülen-iskolák Délkelet-Európában* – több mint száznegyven országban van jelen a muzulmán világban.

A tanulmánykötet második blokkja tartalmilag eleve differenciáltabb. A már korábban kétszer is említett külföldi szerző-páros – Jaap Dronkers (†) és Silvia Avram – *Mit mutatnak a nemzetközi összehasonlítások az iskolaválasztás és a nem állami iskolák terén Európában?* címmel számolt be kutatásáról. Ezt Inántsyt-Pap Ágnes fordította, aki a következő tanulmány szerzője: *A görögkatolikus fenntartású oktatási intézményekben tanuló diákok szüleinek iskolaválasztási döntései*; első, harmadik és hatodik osztályos tanulók szüleit kérdezte meg. A válaszok nem igazolták az előzetes hipotézisét, vagyis azt, hogy az egyházi iskolák a magasabb státusú tanulókat (azaz szülőket) vonzzák. Bacskai Katinka azt derítette ki a középfokon végzett felméréseiben – *Iskolafenntartók és eredményesség* –, hogy társadalmilag homogénebbek az egyházi iskolák, ám szektoron belül az iskolák között számottevő a szóródás, ugyanakkor az alacsonyabb státusú diákok körében az egyház iskolák munkája eredményesebb, a magasabb státusúak kö-

zött viszont az ún. *hozzáadott érték* több esetben negatív. Morvai Laurát – *Egyházi és nem egyházi pedagógusok továbbképzési igényei az Észak-Alföld régióban* – elsősorban a nem kötelező továbbképzés érdekelte, adatai arról tanúskodnak, hogy az egyházi és nem egyházi igények között nincsenek érdemi különbségek. Tódor Imre Romániában, egy római katolikus középiskolában folytatott összehasonlító vizsgálatot, és a kérdőíves válaszokat *Egy felekezeti iskola tanárai körében végzett felmérés és a nemzetközi mérések tanúságai* [sic!] címmel foglalta össze.

A harmadik szerkezeti egység élére Bálint Csaba és Duráczky Bálint esettanulmánya került: *A gyermekkori család és a társadalmi környezet hatása a vallásosság intergenerációs átadására*. Mivel hatszáz nagycsalád tagjait kérdezték meg, megállapításaik meggyőzőek, és inspirálhatják a további hasonló vizsgálódásokat. Hüse Lajos evangélikus romák körében szintén a kérdőíves módszert alkalmazta. Eredményei – *A vallásosság és az iskolai motiváció összefüggései etnikai szegregátumokban élő gyermekeknél* – azt bizonyítják, hogy igen erős az összefüggés a vallásosság és az iskolai motiváció között, különösen, ha a nem vallásosokhoz viszonyítunk. Hasonló társadalmi közegben dolgozott Kecán Ágota, de nem az általa is nevelt korosztályt (ő óvodapedagógus) vizsgálta, hanem kilenc Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-

Bihar megyei település nyolcadik osztályosait kérdezte meg: *Roma tanulók vallásossága és továbbtanulása kilenc kelet-magyarországi községben*. Pozitív hatást mutat ki, főleg a vallási kisközösségeknél, ahol a többség a gimnáziumot és a majdani diplomát jelölte meg célként. Kiindulásként egy igen kényes kérdést is felvetett (válaszolt is rá): ki a roma? Kiszépet László Fülöp pannonhalmi szerzetes az ottani fiúgimnáziumban és a végzett diákok körében érdeklődött (összesen tíz évfolyamon), és két nevelővel (egy szerzetessel és egy civil tanárral) is interjút készített: *Felekezeti iskola és vallási szocializáció*. A tanulás aligha meglepő: a jelenlegi és az ún. öregdiákokat a tudatos vallásos meggyőződés és az intenzív vallásgyakorlat jellemzi. Úgy véli, hogy ebben a szülők mellett az iskola jótékony hatása is feltételezhető. A köztudatban kissé háttérbe szorult témát tárgyal Fényes Hajnalka: *A vallásosság eltérő dimenzióinak hatása a felsőoktatási hallgatók önkéntességére*. A Partium térségében (jelesen három ország – Magyarország, Románia, Ukrajna – határvidékén) folytatta a kutatást, és ő is megállapította a vallásos ifjúsági közösségek előnyös hatását; ez még akkor is igaz, írta, ha a társadalmi tőke mutatóinak bevonásával a vallásosság hatása jórészt eltűnt. Fontos meglátása az is, hogy a határon túli hallgatók más tényezők közrejátszása folytán többször vállalnak önkéntes feladatot. Az utolsó dolgozat szerzője, Berei Emese

Beáta szintén túllépett az országhatárokon és szintén a felsőoktatási hallgatók voltak a vizsgálódás alanyai: *Hallgatói színpaltok és elköteleződések. A vallásos hallgatók iránti kortárskapcsolati attitűdök a Kárpát-medencében*. Megnyugtató olvasni, hogy e téren nincs országfüggőség, akárcsak azt, hogy differenciáltan ugyan, de a vallásos hallgatók irányában alapvetően a befogadó szemlélet dominál. Már korántsem az, hogy a nők elfogadóbbak, az anyagiakban nélkülözők azonban kevésbé.

A közös jellemzők. Valamennyi közreműködő – a pályájuk kezdetén álló és a rutinos kutatók egyaránt – a tudományosság követelményei szerint dolgozott, kellő elméleti felkészültség birtokában – ezzel is kifejezik tiszteletüket Pusztai Gabriella iránt. Szakirodalmi jártasságukat a gazdag és precíz irodalomjegyzékek jelzik. Szembeötlő a metodikai igényesség, számosan szokatlan (néhol már túlzott) alapos-sággal ismertetik az általuk alkalmazott módszert, netán módszereket. A szerzők törekedtek – magától értetődően eltérő színvonalon – a szakszerű, világos és szabatos fogalmazásra. Gyakori volt a kérdőíves felmérés; az összesítés eredményeit igyekeztek pontosan, hitelesen az olvasók elé tárni, ebben sokat segítettek a táblázatok. Gondosak az elemzések, még körültekintőbbek az értékelések. Igen rokonszenves vonás, hogy a világnézeti kötöttség nem nyilvánul meg elfogultságban. Miként az is, hogy a szerzők nem

fogadták el a sztereotípiákat, hanem – mint egy-két fentebbi példa is igazolja – a felmérési eredményekre támaszkodva elutasították azokat. Tudatos szándék (esetleg szerkesztői intenció) lehet, hogy szinte mindenki utal a saját kutatás továbbvitelének, továbbgondolásának, elmélyítésének lehetőségeire, illetve a szóban forgó téma részletesebb – akár mások által is történő – feltárá-

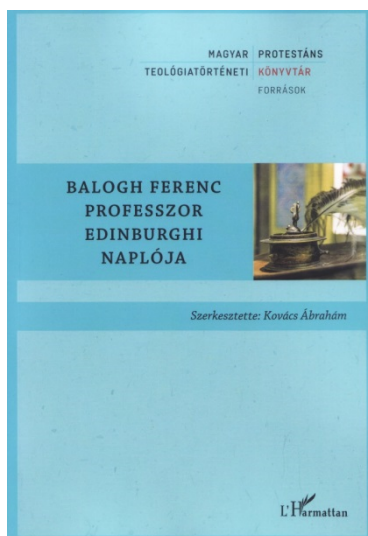
sának szükségességére. Ehhez támpontot, ötleteket, ihletet adnak, kínálnak. Már csak ezért is érdemes tanulmányozni ezt a tiszteletkötetet.

Bényei Miklós

történész, ny. c. egyetemi tanár,
Debreceni Egyetem,

Balogh Ferenc professzor edinburghi naplója
szerkesztette: Kovács Ábrahám

L'Harmattan, Budapest, 2016. 319 oldal

2016-ban jelent meg az egykori híres debreceni egyháztörténész professzor, Balogh Ferenc külföldi naplójának harmadik kötete, az „Edinburghi napló”. A másfél századdal ezelőtt írt „magán esti jegyzet” – ahogyan maga Balogh Ferenc

nevezi a naplót – nyomtatásban történő megjelentetése a nagy előd előtti tisztelgés a szintén egyháztörténész, rendszeres teológus és vállalkozó Kovács Ábrahám részéről. Olyan kötetet tarthat kezében az olvasó, amely a maga nemében egyedülálló: egy 19. századi igazi naplóíró egyéniség (életének legnagyobb részét felölelik a naplók), egy református teológus munkájának egy apró darabkáját. Rendkívül értékes ez a darabka is, hiszen fontos kortörténeti dokumentum, amely történeti vonalon a skót-magyar kapcsolatok elmélyülését és a Skót Szabad Egyház által biztosított ösztöndíj alapítási folyamatát mutatja be. Másfelől viszont – mivel „magán jegyzet”-ekről van szó – megismerhetjük egy 19. századi magyar református fiatalember lelki fejlődését is, minden vívódásával egyetemben. A kötet kritikai kiadása